

СЕМАНТЫЧНАЯ КАЛЬКА Ё БЕЛАРУСКАЙ КАМП'ЮТАРНАЙ ЛЕКСІЦЫ

Маляўка М.В.

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь*

Албут А.А. – магістр філ. навук

Даследаванне праведзена на матэрыяле «Тлумачальнага слоўніка па інфарматыцы» М. Савіцкага з мэтай выявіць сярод слоўнікавага складу семантычныя калькі і ацаніць іх месца ў сучаснай тэрмінасістэме ІТ-сферы.

М.І. Свістунова [1] адзначае наступныя лінгвістычныя асаблівасці сучаснай камп'ютарнай тэрміналогіі: 1) вялікая колькасць як непасрэдных запазычанняў з мовы-крыніцы, так і адзінак, што трапілі праз рускую мову; 2) адсутнасць вобразнасці і эмацыянальнасці, хаця і фіксуецца ўтварэнне тэрмінаў шляхам тэрміналагізацыі

агульнаўжывальных адзінак праз метафарычны перанос значэння (гэта тлумачыцца пазнавальнай роляй метафары пры тлумачэнні новых паняццяў); 3) наяўнасць у складзе спецыяльнай лексікі не толькі ўласна тэрмінаў, але і наменклатурных назваў і прафесіяналізмаў; 4) існаванне ў спалучэнні дзвюх літаратурных традыцый – афіцыйнай нарматыўнай і інавацыйнай тарашкевіцы (інавацыйнай, паколькі тое ж тэрмінаўтварэнне не так моцна звязана кадыфікацыяй праз падручнікі, слоўнікі і іншыя аўтарытэтныя публікацыі); 5) актыўнае, няспыннае папаўненне новымі адзінкамі. Прычым апошні момант характэрны любой мове, на якой адбываецца камунікацыя ў ІТ-сферы, іншая справа якімі спосабамі адбываецца гэта папаўненне, якія словаўтваральныя магчымасці задзейнічаны.

А.М. Муравіцкая прыводзіць наступную класіфікацыю запазычаных адзінак сярод камп'ютарнай лексікі [2]: 1) прамыя запазычаны шляхам транслітарацыі (*піксель*) і транскрыпцыі (*браўзер*); 2) калькаванне семантычнае (*клавіша* ад англ. *key*), лексічнае (*перазагрузка* ад англ. *reloading*) і змешанае (*паштовы сервер* ад англ. *mail server*). Аднак што дазваляе лічыць калькі запазычаннямі? Прамыя запазычаны сапраўды будуць утрымліваць нехарэктэрныя марфемы, але калька – вынік працы з ужо наяўным у мове матэрыялам. А.А. Лукашанец адзначае, што калькі адначасова з'яўляюцца вынікам і запазычання, і словаўтварэння [3]. Ёсць два кірункі даследавання і апісання мовы – сінхранічны і дыяхранічны. Этымалагічны аналіз, які дазваляе выявіць паходжанне слова, спосаб яго ўтварэння ў мове-крыніцы – гэта дыяхранічны ўзровень, гісторыя. У цяперашні час пры разглядзе спосабу ўтварэння (на сінхранічным ўзроўні) прыведзеныя прыклады калек можна ахарактарызаваць як утвораныя лексіка-семантычным, прыставачным і сінтаксічным спосабамі.

Хоць калька (у тым ліку семантычная) лічыцца прадуктыўным спосабам утварэння новых адзінак спецыяльнай лексікі, усё ж можна сустрэць да яе крытычнае стаўленне. «Паколькі няўдалыя і непатрэбныя калькі пашыраны ў маўленні двухмоўных асоб, яны часта пазбаўляюць мову яе натуральнасці і правільнасці. Гэта і паслужыла падставай для трапнага вобразнага вызначэння калькі як «шашалы мовы»» [4]. І сапраўды, нашто капіраваць нешта з іншай мовы, калі ў сваёй ужо ёсць спосабы выразіць тое ж лексічнае ці граматычнае значэнне. Але нюанс у тым, што пры разглядзе тэрміналогіі, тым больш такой адносна маладой галіны, моўца сутыкаецца з неабходнасцю даваць назву нечаму зусім новаму. Таму бачыцца, што такія ўтварэнні не нясуць пагрозу чысціні і багаццю мовы, а хіба толькі паказваюць на другасны паводле часу характар фарміравання беларускай спецыяльнай лексікі, калі моўца ўжо мае ўзор англійскай і рускай моў.

Матэрыялам для аналізу семантычных калек у беларускай камп'ютарнай лексіцы стаў «Тлумачальны слоўнік па інфарматыцы» М. Савіцкага [5]. Абрана гэтая крыніца была дзякуючы сваёй даступнасці і вядомасці, а таксама ацэнцы, дадзенай у артыкуле А. Лянкевіч [6]. Даследчыца адзначае, што слоўнік адлюстроўвае наступныя наяўныя ў тэрмінасістэме тэндэнцыі: 1) праца непасрэдна з англійскай мовай як мовай-крыніцай паходжання тэрмінаў; 2) арыентацыя на ўнутраныя рэсурсы мовы і лексікаграфічныя прынцыпы 1920-х гг., спалучаная з выкарыстаннем інтэрнацыяналізмаў; 3) варыятыўнасць тэрмінаў з прычыны пачатковага этапу фарміравання тэрмінасістэмы. Прадметам даследавання былі семантычныя калькі, паходжаннем з англійскай мовы (паколькі для кожнай адзінкі ў слоўніку прапанаваны яе аналаг у англійскай мове). Паводле ЛЭС [7], семантычная калька – «запазычванне пераноснага значэння слова» [7]. Такім чынам, калі слова існавала ў дакамп'ютарную эпоху, а потым адбылася тэрміналагізацыя прамога перакладу з англійскай мовы, то перад намі семантычная калька.

Праца з фактычным матэрыялам паказала, што семантычнае калькаванне – прыметны, але далёка не адзіны спосаб папаўнення адзінак. Перанос значэння найперш адбываецца метафарычным шляхам: паводле анталагічнага падабенства (*запіс – record, мова – language, сінтаксіс – syntax*), паводле функцыі (*аб'яднанне – union, абарона – protection, меню – menu*), паводле знешняга падабенства (*барабан – drum і іголки – needles* у прынтары, *старонка – page*). Трапнасць вобразу, нагляднасць і зразумелая матывацыя дазваляюць замацавацца семантычным калькам: *завіслы радок удава (widow) і сирота (orphan), праграма-павук (spider), вірус-чарвяк (worm)*. У тэрмінах-словазлучэннях вынікам семантычнай калькі можа быць нейкі адзін элемент, але ён ярка выражае сутнасць названага ім паняцця: *зоркападобная (радыяльная) тапалогія сеткі (star network), кальцавая вылічальная сетка (ring network), архітэктурна «цыбуліна» (onion-skin architecture)*.

Такім чынам, семантычная калька – прадуктыўны спосаб утварэння новай спецыяльнай лексікі, які працуе з рэсурсамі ўласнай мовы і канструюе прымальныя і патрэбныя адзінкі, што дзякуючы сваёй зразумеласці, матываванасці і часта нагляднасці замацоўваюцца ў мове.

Спіс выкарыстаных крыніц:

- Свістунова, М.І. *Інфарматыка і вылічальная тэхніка* / М.І. Свістунова // *Беларуская мова: прафесійная лексіка: прыродазнаўства: вучэб. дапам.* / пад рэд. М.Р. Прыгодзіча і У.І. Куліковіча. – *Мінск: РІВШ, 2015.* – С. 55–82.
- Муравіцкая, А.М. *Структурна-семантычная класіфікацыя камп'ютарнай лексікі* / А.М. Муравіцкая // *Беларускае слова: тэорыя і практыка: зборнік артыкулаў па матэрыялах навуковых чытанняў, прысвечаных 75-годдзю з дня нараджэння прафесара Б.А. Плотнікава (15 снежня 2015 г., Мінск).* – *Мінск: РІВШ, 2016.* – С. 70–72.
- Лукашанец, А.А. *Калька* / А.А. Лукашанец // *Беларуская мова: энцыклапедыя* / пад. рэд. А.Я. Міхневіча. – *Мінск: Беларуская энцыклапедыя імя П. Броўкі, 1994.* – С. 245–246.
- Міхневіч, А.Я. *Слоўка за слоўкам: алф. даведнік па культуры бел. мовы для ўсіх* / А.Я. Міхневіч, Л.П. Кунцэвіч, Ю.В. Назаранка. – *Мінск: Выдавецкі цэнтр БДУ, 2006.* – С. 68.
- Савіцкі, М. *Тлумачальны слоўнік па інфарматыцы* / М. Савіцкі. – *Мінск: Энцыклапедыкс, 2009.* – 300 с.
- Лянкевіч, А.У. *Сучасныя тэндэнцыі развіцця тэрміналогіі прыкладной інфарматыкі (на прыкладзе «Тлумачальнага слоўніка па інфарматыцы» М. Савіцкага)* / А.У. Лянкевіч // *Беларускае слова: тэрмін і вобраз: зборнік артыкулаў па матэрыялах навуковых чытаняў, прысвечаных памяці прафесара В.П. Красня, г. Мінск, 27 снежня 2017 г.* – *Мінск: БДУ, 2018.* – С. 118–123.
- Арапова, Н.С. *Калька* / Н.С. Арапова // *Языкознание: большой энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева.* – 2-е изд. – *М.: Большая Российская энциклопедия, 1998.* – С. 211.